

29. Рахманкулова И. Е. К вопросу о теории аспектуальности / И. Е. Рахманкулова // Вопросы языкознания. – 2004. – №1. – С. 3–27.

30. Русанівський В. М. Дієслово / В. М. Русанівський // Сучасна українська літературна мова : Морфологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 296–429.

31. Русанівський В. М. Значення і взаємозв'язок граматичних категорій виду і часу / В. М. Русанівський // Українська мова і література в школі. – 1959. – №4. – С. 7–13.

32. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – К., 1971. – 315 с.

33. Семиколенова О. І. До проблеми пошуку інваріантного значення виду російського дієслова / О. І. Семиколенова // Мовознавство. – 2002. – № 1. – С. 38–45.

34. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові : [монографія] / С. О. Соколова. – К., 2003. – 283 с.

35. Соколова С. О. Семантика и стилистика русского глагола / С. О. Соколова, Н. П. Шумарова. – К., 1988. – 144 с.

36. Шелякин М. А. Основные проблемы современной русской аспектологии / М. А. Шелякин // Вопросы русской аспектологии. – Воронеж, 1975. – Т.46. – С. 5–27.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2012 р.

УДК 811.161.2'373

І. І. Овчиннікова

АДРЕСАТНА СИНТАКСЕМА В РЕЧЕННЯХ З ДІЄСЛІВНИМИ ПРЕДИКАТАМИ ДІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Овчиннікова І. І. Адресатна синтаксема в реченнях з дієслівними предикатами дії в українській мові.

У статті розглянуто особливості реалізації адресатної синтаксеми в реченнях з дієслівними предикатами дії; схарактеризовано способи вираження об'єктного компонента, який позначає адресата дії; виявлено залежність між семантикою предиката і семантикою синтаксем, які супроводжують спосіб вираження адресатності в реченні.

Ключові слова: дія, об'єкт, предикат, синтаксема, адресат, датив, делібератив.

Овчинникова И. И. Адресатная синтаксема в предложениях с глагольными предикатами действия в украинском языке.

В статье рассмотрены особенности реализации адресатной синтаксемы в предложениях с глагольными предикатами действия; охарактеризованы способы выражения объектного компонента, обозначающего адресата действия; выявлена зависимость между семантикой предиката и семантикой синтаксем, сопутствующих способу выражения адресатности в предложении.

Ключевые слова: действие, объект, предикат, синтаксема, адресат, датив, делибератив.

Ovchynnikova I. I. Address syntaxema in sentences with verbal predicates of the Ukrainian language.

The article deals with the features of address syntaxema in sentences with verbal predicates of an action; the ways of expressing object component that marks the addressee of an action were characterized; the relationship between the semantics and predicate semantics syntaxema which accompanying the way of expressing address direction in the sentence.

Key words: action, object, predicate, syntaxema, addressee, dative, deliberativy.

Для речень української мови, організованих дієслівними предикатами дії, типовими є такі актанти, як суб'єкт та об'єкт. Суб'єкт дії завжди є агентивним, йому властиві контрольованість, активність, цілеспрямованість, вольовий намір. Об'єкт при цьому може мати різні характеристики, оскільки дія, спрямована на нього, визначає його зміст залежно від мети й кінцевого результату, запланованого суб'єктом.

Семантиці об'єкта належить важлива роль у процесі реалізації значення дієслів дії, бо його позиція і лексичне наповнення виступають своєрідним індикатором сполучуваності дієслів. А. Вежбицька зазначає, що об'єкт перехідних дієслів є істотою, а перехідні дієслівні предикати – це дієслівні предикати дії. Перехідні дії на зразок *рубати дерево, ламати гілку, смажити м'ясо*, за її словами, «настільки суттєві для виживання людей, що майже не дивує те, що основний сценарій, який розігрується у них, закодований практично в усіх граматиках людських мов» [1, с. 69]. Для дієслівних предикатів дії характерним є субстанціальний об'єкт, виражений артефактами – іменниками з предметним значенням або будь-якими словоформами, вибір яких залежить від різновиду суб'єктно-об'єктних відношень. Поява в позиції об'єкта іменників з абстрактною (пропозитивною) семантикою спричиняє дематеріалізацію дієслова, переходу до класу так званих синсемантичних одиниць: *кувати перемогу, прорізати тишу, зарубати проект, знищити віру*; при цьому, на думку дослідників, абстрактні іменники зазнають опредметнення, конкретизації.

Поряд із прямим об'єктом, на який безпосередньо спрямована дія суб'єкта, у реченнях, організованих дієслівними предикатами дії, може виступати ще один, непрямий об'єкт, який зазнає опосередкованого впливу. Розширення синтаксичної структури за рахунок уведення актанта, який позначає об'єкт, безпосередня або опосередкована участь якого у певній ситуації спрямована на реалізацію тієї чи іншої дії, базоване на уявленні про адресата.

Адресат – це синтаксема, яка засвідчує існування непрямого об'єкта, для якого призначена дія з прямим об'єктом, наприклад: *Старий самотній лісник **майстрував собі хату*** (О. Коломієць); *Якби жива була моя мати, вона б мене пожалувала й **гостинця мені принесла б, і вишила б мені квітками сорочку, і накупила б мені стрічок та квіток*** (І. Нечуй-Левицький). «При розумінні адресата як учасника дії на користь чи шкоду якому вона здійснюється, під адресатністю слід розуміти спрямованість на особу фізичної чи моральної дії, незалежно від того позитивний чи негативний характер вона носить, пов'язана з передачею чи з отриманням об'єкта» [6, с. 37].

Адресатна синтаксема представляє так званий «опосередкований об'єкт» (М. Всеволодова), особливий тип об'єктного актанта, на який дія спрямована не безпосередньо, а через вплив на прямий об'єкт. Попри те, що він не підпадає впливу суб'єкта, адресат усе ж таки передбачений під час реалізації певної ситуації, однак його роль не самостійна, а залежна [2, с. 174].

М. Плющ відзначає, що адресат у реченнях української мови «трагується як вторинний об'єкт, що виник внаслідок внутрішньомовних залежностей – сильного керування дієслів, а також віддієслівних іменників і прикметників словоформою давального, яка семантично доповнює керуюче слово» [8, с. 45–46]. Адресатна синтаксема, згідно з її твердженням, репрезентує не конкретну семантику (користі, призначення, обмеження і т. п.), а зумовлюється семантикою дієслова, яке потребує уточнення об'єкта. У реченні із заповненими позиціями прямого об'єкта та об'єкта – адресата дії жодна з цих словоформ не виявляє семантичної домінантності. Реалізуючи «праву» валентність дієслова, обидві словоформи утворюють з дієсловом дії єдиний комплекс, обов'язковий компонент його структури [8, с. 46].

Дослідники по-різному підходять до семантичної деталізації адресатної синтаксеми. М. Всеволодова виділяє 4 основних типи адресатів: власне адресат, реципієнт, бенефіцієнс і дестинатив [2, с. 174–175]. У теорії функціонального синтаксису була висловлена думка про те, що всі адресатні актанти можуть бути названі реципієнтами, які розрізняються за актуальністю своєї ролі в реченні. Так, «отримувач» матеріального об'єкта та «слухач» інформації є безпосередніми реципієнтами, оскільки їхня актуальність у структурі речення незаперечна. Поряд із виділеними, в реченні може бути названий «прогнозований» реципієнт, який може взяти, а може і не взяти участі в певній ситуації (*А купив книжку для Б*, однак це не означає, що Б цю книжку візьме; *А зв'язав светр Б*, однак невідомо, чи

Б носитиме цей светр тощо), а також бенефіціант, який нічого не отримує і не сприймає, але дія відбувається для нього (*А зав'язав Б шнурки*) [4, с. 169]. Сучасні дослідники виділяють також «співрозмовника», «релянта», «слухача» і т. ін. [7, с. 209].

На нашу думку, усі класифікаційні підходи до семантичного подрібнення адресатного актанта можуть бути зведені до систематизації речень з певними семантичними типами дієслівних предикатів, які, власне, і визначають характер адресата. Відповідно до виділених типів предикатів у межах семантичного класу дієслів дії «вторинні актанти», для яких ця дія відбувається, також набувають типових класифікаційних характеристик.

1. Найперший тип речень з дієслівними предикатами дії містить адресата, який отримує матеріальний об'єкт, наприклад: *Кайдаш пішов у вітвар служить за паламаря, посвітив свічки перед образами й **подав священникові** кадильницю* (І. Нечуй-Левицький). Згідно з термінологією М. Всеволодової, такий актант називаємо реципієнтом. Групу дієслів дії, які формують аналізовані речення, складають одиниці «із семантикою давання, дарування, віддавання, допомоги, що виявляють здатність підпорядковувати два об'єктних відмінки – знахідний прямого і давальний непрямого об'єкта» [8, с. 47]: *дати, віддати, подати, роздати, дарувати, роздарувати, допомогти, позичити, відпустити, зібрати, відкласти, забронювати, забезпечити, сплатити, купити* і т. ін., наприклад: *Андронаті скрипку **відав товаришеві** – цимбалістові, що прийшов wraz з ним* (О. Кобилянська); *Знаю, що вона **позичила** десять тисяч одному молдавському **панові** за чималі проценти* (І. Нечуй-Левицький).

М. Плющ виділяє у межах дієслів, які передбачають спрямованість дії на реципієнта, також дієслова «із семантикою служіння, догідливості, прохання і под., які складають відносно невелику групу» [8, с. 47]: *служити, слугувати, прислужувати, прислужитися, коритися, кланятися, молитися, лестити, наслідувати, потакати, годити, вторити, кивати, присягати, пробачати* і т. ін., наприклад: *Не зраджував України мій батько! Він **їй служив** з-під царської руки не гірш, ніж вороги його служили з-під польської корони* (Леся Українка). Видається, що цю групу предикатів доцільно зарахувати до дієслів діяльності, які вирізняються на тлі дієслів дії тим, що не мають у семантичній структурі компонента 'перехідність', тобто не передбачають єдиного об'єкта, який мусить змінити свою властивість чи стан у результаті дії. В українській мові

превалюють синтаксичні конструкції, де дієслівні предикати зі значенням діяльності виступають в одновалентній, суб'єктній, неперехідній позиції.

Типовою формою реалізації адресата при аналізованих дієслівних предикатах є безприйменикова форма давального відмінка (N_3), яка часто засвідчує при цьому облігаторність актанта, проте не завжди, пор.: *Він зняв з свого пальця перстень і дав його дівчині* (облігаторний актант), *що так і зашарілася* (М. Старицький) – *Патlach поділив усе на три купки й роздав [людям]* (факультативний актант) (В. Підмогильний). Облігаторною адресатна синтаксема є в тому випадку, коли дієслівний предикат виявляє синсемантичність, тобто комунікативну незавершеність. У протилежному випадку адресат є факультативним і його вилучення зі структури речення не впливає на його змістову завершеність.

2. У другому типі речень з дієслівними предикатами дії реалізований адресат, який отримує певну інформацію, наприклад: *Бродський підсів до ревізора і з захопленням розповідав йому про свої таланти* (М. Хвильовий); *Жінка подякувала прибульцю, але руки йому не подала* (В. Терещук). Це група синтаксичних конструкцій, сформована на основі предикатів мовленнєвої дії; вона виявляє найстрокатіший семантичний спектр. Дієслова мовленнєвої дії «найчастіше пов'язують з адресатністю, бо вони передають адресоване відношення суб'єкта до об'єкта: основний зміст речень з такими предикатами – звернення слів суб'єкта до адресата з метою привернути увагу співрозмовника, морального впливу на нього, чи залучити його до співбесіди» [5, с. 37].

У термінологічному оформленні М. Всеволодової вторинний об'єкт має назву власне адресата (отримувача інформації), А. Мустайокі називає його простіше – слухач. При цьому, зауважує М. Всеволодова, власне адресат може бути активним або пасивним співучасником ситуації (співрозмовником або просто слухачем, який необов'язково сприймає спрямовану на нього інформацію) [2, с. 175].

Н. Правдіна зауважує, що речення, сформовані дієсловами передачі інформації (мовленнєвої дії) дуже близькі до речень, сформованих на основі дієслів передачі матеріального об'єкта [7, с. 209]. Основною схожістю є спосіб вираження адресатної синтаксеми – форма давального відмінка (N_3), наприклад: *І, не чекаючи на відповідь, він обуреним тоном оповів їй свою пригоду* (О. Кобилянська); *Той чоловік у сорочці пояснював йому інцидент на*

вокзалі (М. Йогансен).

Окрім того, як і дієслова передачі матеріального об'єкта, дієслова мовлення переважно характерні перехідністю, яка засвідчує наявність прямого об'єкта. Перехідність дієслів мовленнєвої дії «передбачає, що з двох основних «учасників» дії один виражається в активному реченні формою суб'єкта, інший – формою прямого об'єкта» [5, с. 37]: *Сулейман кинув роботу й **повідомив** синові останню новину, яка вже облетіла Бахчисарай* (М. Коцюбинський). Згідно з твердженням Н. Ніколаєвої, ця ознака допомагає відокремити дієслова мовлення від дієслів звучання, для яких таке керування нехарактерне. Але варто зазначити, що якщо дієслова звучання виступають у значенні дієслів мовлення (переносне вживання), вони набувають перехідності: *...голос, як розбитий чавун, хрипів, а далі й зовсім спав, не говорила вона, а щось стиха **сичала*** (Панас Мирний); *Проценко ішов посередині і щось **цебетав**, і регіт молодих панянок весело роздавався навкруги і підохочував його до нових переказів* (Панас Мирний) [5, с. 37–38].

Так само, як і дієслова передачі матеріального об'єкта, дієслова мовленнєвої дії можуть виявляти ознаки неперехідності і не передбачати поширення адресатним актантом. У такому разі адресат може вважатися факультативним поширювачем, пор.: – *Про Редьківну нема чого думати! І з голови собі викинь її! – часто **говорив** батько синові* (І. Нечуй-Левицький) – *Правду ж таки **говорив** [йому]* (факультативний актант) *цей крутов'язий у новенькім кашкеті* (О. Гончар). До дієслів мовленнєвої дії, які факультативно передбачають поширення актантом-адресатом, належать *базікати, балакати, белькотати, бубоніти, буркотати, бурмотати, варнякати, волати, галдикати, гомоніти, жартувати, злословити, кричати, лепетати, лихословити, мимрити, патякати, причитати*. При їхньому додатковому поширенні зберігається основна семантика дієслова, вона лише конкретизується, набирає нових відтінків. Ці дієслова варто розглядати як такі, у яких необхідність додаткового поширювача дуже послаблена, і він реалізується у структурі лише за необхідності уточнення загальної семантики дієслова [5, с. 38].

До дієслів мовленнєвої дії, які обов'язково передбачають перехідність на об'єкт, належать *агітувати, баяти, винити, глузувати, глумитися, грубіянити, гудити, гукати, інструктувати, картати, кепкувати, кликати, клясти, командувати, консультувати, корити, критикувати, лаяти, лестити, нарікати, ораторствувати, резонерствувати, ремствувати, сварити, скандувати, славити,*

соромити, фразерствувати, хвалити, цитувати [5, с. 39], наприклад: *Не помітивши навіть батька, [Мокій] **переконавав** далі, **агітував** Улю* (М. Куліш). За відсутності прямого об'єкта семантика наведених дієслів сприймається як неповністю реалізована.

Очевидно, що обидва типи речень – з адресатом, що отримує матеріальний об'єкт, і з адресатом, що сприймає певну інформацію, включають до свого складу акціональні предикати. Однак при всій їхній схожості (а це, передусім, наявність у структурі речень таких облігаторних денотативних ролей, як адресант і адресат), ці речення мають значну відмінність.

По-перше, сам об'єкт передачі при дієсловах мовлення (тобто інформація) не є матеріальним. Відповідно, синтаксема, яка виражає цей об'єкт у реченні, має інакше визначення. А. Мустайокі називає нематеріальний об'єкт передачі «темою», наголошуючи, що тема, по суті, є змістом передачі [4, с. 169]. У мовознавстві трапляються також номінації «зміст», «інформація», «предмет мовлення», «суть мовлення» тощо [3; 5; 6; 7; 8].

По-друге, речення з адресатною синтаксемою, сформовані на основі дієслівних предикатів мовленнєвої дії, включають до свого складу особливий, властивий тільки їм структурний компонент, який позначає «особу, предмет, подію, що є об'єктом інтелектуальної діяльності адресанта» [2, с. 144] – **делібератив**. Деліберативний актант репрезентує об'єкт мовлення і, як правило, репрезентований прийменниковою формою **про** + **N**₄, наприклад: *Я **розповів** Ромці **все про** дивного Діда Мороза, **про** чарівний годинник з Ковалями Щастя, **про** хвилинки-щастинки-золотинки і **про** те, які хвилини бувають найщасливішими, особливо перед Новим роком... (В. Нестайко); ***Інформуйте** мене про хід операції **щопівгодини!** Ясно?* (Ю. Андрухович). «Делібератив у реченнях, сформованих дієсловами передачі інформації, виступає як змістовий аналог об'єкта передачі. Саме делібератив є основним конституювальним компонентом денотативної структури речень передачі інформації, навіть якщо він не названий» [7, с. 210].*

До дієслів мовленнєвої дії, які визначають наявність у структурі речення прямого об'єкта, деліберативного об'єкта й адресата, належать *благати, веліти, відповідати, віщувати, диктувати, доказувати, домовлятися, доповідати, дякувати, запевняти, зауважувати, заявляти, звати, зичити, зізнаватися, іменувати, інформувати, канючити, молити, називати, наказувати, натякати, обіцяти, оголошувати, переконувати,*

питати, повідати, повідомляти, повірjати, повістувати, попереджати, пояснювати, присягати, пропагувати, проповідувати, просити, радити, рапортувати, рекомендувати, твєрдити, титулувати, умовляти, хвастати, наприклад: *Дашкович **питує** у Ольги про інститут, про науки* (І. Нечуй-Левицький); *Увечері того ж дня Голуб'ятників **рапортував** штабу про трус і арешт рядового І34-ої Стефана Бойка* (Г. Шкурупій). Ці дієслова мовлення означають «такий процес реальної дійсності, що співвідноситься одночасно з двома об'єктами: внутрішнім і зовнішнім. Внутрішній об'єкт означає зміст висловлення, а зовнішній має значення адресата дії або вказує на особу, з якою відбувається процес мовлення. Отже, тривалентні дієслова передбачають такі правобічні субстанціальні компоненти, як: об'єкт і адресат. Такі дієслова часто у традиційній граматиці визначаються як лексеми з подвійним керуванням» [5, с. 39].

Н. Ніколаєва зауважує, що при таких дієсловах засобами вираження адресатності виступатимуть одиниці двох рівнів: лексико-семантичного, представленого зазначеними дієслівними лексемами, та морфологічного – формами давального, орудного і родового відмінків залежних від дієслів компонентів. Отже, синтаксичною валентністю адресатних дієслів визначається здатність більшості з них керувати залежними словоформами, що виконують функції суб'єкта, об'єкта й адресата, та спроможність з більшим чи меншим ступенем імовірності прогнозувати граматичні форми керованих одиниць. Перший актант (суб'єкт) репрезентований номінативом, на нього спрямована формальна і семантична валентність дієслова, бо лівобічна валентність дієслова створює речення як предикативну одиницю. Другий актант при дієсловах мовлення, як правило, позначає об'єкт дії суб'єкта, а третій актант – того, кому чи для кого адресована вся дія. За відсутності будь-якого з цих учасників ситуації порушується граматичність і комунікативність речення [5, с. 40].

При цьому в межах виділеної групи речень з дієслівними предикатами мовленнєвої дії функціонують такі дієслова, семантика яких передбачає не обов'язкове, а факультативне поширення адресатом за наявності прямого об'єкта (*бесідувати, бідкатися, висловлювати, говорити, дебатувати, декламувати, дискутувати, диспутувати, жалітися, казати, коментувати, мовити, описувати, підбурювати, повторювати, повчати, полемізувати, рекламувати, розказувати, розмовляти, розповідати, сперечатися, характеризувати, шептати*), наприклад: *Ще довго ходив [він] по хаті та неспвідомо **щось шептав*** (В. Стефанік) – *На третій день знову благополучно, а на четвертий,*

виряджаючи на ранок хлопців до машини, одрадяни щось їм таємно шептали... (Панас Мирний). Входячи і виходячи зі складу синтаксичних структур, факультативний поширювач істотно не впливає на сприймання семантики дієслівного предиката [5, с. 40].

Отже, деліберативний актант у реченнях з дієсловами мовленнєвої дії засвідчує, що їхня структура й тип адресатної синтаксеми суттєво відрізняється від набору моделей речень з дієсловами передачі матеріального об'єкта, оскільки сам характери і кількісний склад денотативних ролей цих речень різний. Дослідники наголошують також і на тому, що ситуації передачі інформації є різноманітнішими за кількістю актантних ролей, ніж ситуації передачі матеріального об'єкта [7, с. 210].

3. У третьому типі речень з дієсловами дії репрезентований адресат, на користь якого відбувається дія. У результаті виконання дії такий адресат отримує певну вигоду або зазнає збитків, наприклад: *Я для тебе животною й дишу, працюю і на чин служу* (І. Нечуй-Левицький); *А хіба ж весілля справляється для зятя? Чом же не для дочки та й не для нас?* (І. Нечуй-Левицький). М. Всеволодова визначає таку адресатну синтаксему як бенефіцієнс [2, с. 145], загалом у мовознавстві трапляються схожі терміни – «бенефактив», «бенефіціант», «бенефактор» і под. [3; 4; 5; 6; 8], що позначають учасника ситуації, який не ані є агентом, ані пацієнсом, однак інтереси якого безпосередньо враховані під час виконання певної дії.

Предикатами в реченнях з аналізованим типом адресата виступають дієслова найрізноманітніших груп: фізичної дії, наприклад: *Береш по довжині чобота брусочок березини, явора або кленини, вистругуєш з нього копаничку, робиш східчик для каблука, а низом рівенько пропускаєш дрiт, чим товцiй, тим краще* (М. Стельмах), мовленнєвої дії, наприклад: *А цю пісню він спiвав для Ганни* (В. Винниченко), інтелектуальної дії, наприклад: *Те місце вибрали панночки Пшепшинські для своєї комедії* (І. Нечуй-Левицький), діяльності: *Нiмцi працювали бiльшi для своєї ерудицiї, нiж для пiдняття вгору духа молодiжi* (І. Нечуй-Левицький).

4. Четвертий тип речень містить адресата, для якого призначена певна дія, однак невідомо, чи матиме ця дія результат, наприклад: *Я ще раз зiтхнув – i для себе, i щоб дiд пожалiв мене, безчобiтного* (М. Стельмах).

У термінології, запропонованій М. Всеволодовою, цей тип адресата названий дестинативом, який позначає особу чи предмет, що

визначає цілеспрямованість дії [2, с. 145]. Дестинатив у мовознавстві розглядають у межах функціонально-семантичного поля категорії 'мета' і визначають як «цільовий предмет», що виражає семантику призначення дії [3; 8]. Простіше кажучи, адресатна синтаксема в аналізованому типі речень має семантичний відтінок мети, бо виконання дії спрямоване на досягнення певного результату, який і буде призначено адресатові.

Як і в третьому, у четвертому типі речень предикатами здатні виступати дієслова різних груп, які репрезентують поняття 'дія': фізичної дії, наприклад: *Ти своєю лопатою **копаєш** ями для добрих людей* (М. Стельмах), мовленнєвої дії, наприклад: *Для підняття всезагального духу парубок **проспівав** кілька панегіриків і одну оду* (М. Хвильовий), руху, наприклад: *Для її порятунку суди **прибігло** багато людей, та так набилося в малесеньке приміщення, що й дихати було годі* (Ю. Винничук), переміщення об'єкта, наприклад: *Сергій для переконливості **кладе** на стіл аришинну бомбу і шельмувато зиркає на Шевка* (М. Стельмах) тощо.

Щодо третього і четвертого типів речень з адресатною синтаксемою доцільно зауважити, що семантичні межі між ними невизначені. Це спричинено, по-перше, тим, що обидва типи наближені до вираження цільової семантики, а по-друге, їм властива однакова форма вираження адресата: прийменник *для* + форма родового відмінка (*для* + N_2)

М. Плющ відзначає, що прийменниково-відмінкова конструкція *для* + N_2 забезпечує конкретизацію значення мети, яке при заміні її безприйменниковою формою давального відмінка «пригнічується семантикою спрямування дії до адресата» [8, с. 51]. Якщо давальний відмінок виражає адресатний об'єкт як мету дії взагалі, стверджує дослідниця, то конструкції з прийменником *для* – указують на конкретну мету використання прямого об'єкта. Загалом же прийменниково-відмінкові конструкції зі значенням цільового призначення об'єкта дії характеризують саму дію поза зв'язком з об'єктом-адресатом [8, с. 51–52].

Отже, проведений аналіз дав змогу констатувати, що дієслова дії в українській мові в синтаксичних структурах відкривають позицію не лише *для* прямого, а й *для* «вторинного», непрямого об'єкта-адресата, *для* якого опосередковано призначене виконання певної дії. Найпоширенішими в українській мові є речення, сформовані на основі дієслівних предикатів передачі матеріального об'єкта та мовленнєвої дії. Дієслова такої семантики передбачають розширення синтаксичної

структури за рахунок уведення в речення об'єкта-реципієнта, слухача, «релянта» і т. ін.

Типовою формою вираження адресатної синтаксеми є безприйменникова форма давального відмінка іменної частини мови, однак можливим є також вираження адресата прийменниковою формою *для* + родовий відмінок. У такому випадку адресатна синтаксема має цільовий відтінок у семантиці й позначає об'єкта, для якого призначене виконання певної дії, однак невідомо, чи матиме це певний результат.

Література

1. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков : [пер. с англ.] / Анна Вежбицкая. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1999. – I–XII. – 780 с.
2. Всеволодова М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка : [учебник] / Майя Владимировна Всеволодова. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 502 с.
3. Леута О. І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові : [монографія] / Олександр Іванович Леута. – К. : Такі справи, 2008. – 208 с.
4. Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса : От семантических структур к языковым средствам : [монографія] / Арто Мустайоки. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 512 с.
5. Ніколаєва Н. Г. Семантико-синтаксична організація речень з дієслівними предикатами мовлення : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Наталія Геннадіївна Ніколаєва. – К., 2003. – 236 с.
6. Пац Л. І. Синтагматика адресатних дієслів сучасної української мови / Л. І. Пац // Синтагматика і прагматика граматичних структур : зб. наук. праць. – Донецьк, 1998. – С. 32–46.
7. Правдина Н. Описание классов моделей предложений и ролевая грамматика (на материале предложений, сформированных глаголами передачи информации) / Н. Правдина // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. Вип. 13 / Укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – С. 208–212.
8. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення : [монографія] / Марія Яківна Плющ. – К. : Вища школа, 1986. – 176 с.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2012 р.